

Neftin ucuzlaşması düşünülmüş siyasətdir

Dünya bazarında neftin qiymətinin kəskin şəkildə azalması siyasi və iqtisadi təhlilçilərin müxtəlif mülahizələrlə çıxış etmələrini şərtləndirir. Hazırda əsas mülahizələr ucuzlaşmanın daha çox siyasi amillərlə bağlı olması üzərində möhkəmlənir. Müşahidələr göstərir ki, bu qənaətin yaranması heç də əsassız deyil.

Neftin ucuzlaşması prosesi təqribən 2014-cü ilin iyun ayından başlamışdı. Tədricən ilyarım ərzində neft təqribən 3.5 dəfə ucuzlaşaraq 40 dollardan da aşağı düşüb. Ucuzlaşma prosesinin başlanmasından öncə dünyanın geosiyasi səhnəsində bir sıra ciddi hadisələr və dəyişikliklər baş vermişdi. Burada ilk növbədə Rusiya-Ukrayna münaqişəsini vurğulamaq vacibdir. Çünki prosesin sürətlənməsi bu münaqişənin meydana gəlməsindən xeyli dərəcədə asılıdır. Neftin ucuzlaşmasının siyasi səbəbləri nöqtəy-nəzərindən ən başlıca yeri bu hadisə tutur.

2014-cü ilin fevral ayında Ukraynada baş vermiş hadisələrlə əlaqədar Qərblə Rusiya arasındakı siyasi böhran dərinləşdi. Belə ki, 2013-cü ilin noyabr ayında Ukrayna hökuməti Avropa İttifaqı ilə assosiativ üzvlük haqqında sazişin imzalanması prosesini dayandırdı. Mart ayının 18-də isə Krim Respublikası artıq Rusiya Federasiyasının tərkibinə daxil edildi. Bununla da Rusiya-Ukrayna arasındakı siyasi böhran özünün pik nöqtəsinə çatdı. Rusiyanın "Rosneft" şirkətinin vitse-prezidenti və mətbuat katibi Vladimir Leontyev 2014-cü ilin oktyabr ayında "Russkaya slujba novostey"ə verdiyi müsahibəsində neftin ucuzlaşmasına təsir edən birinci faktor kimi Səudiyyə Ərəbistanının neft satışında böyük endirimlər etdiyini və bunun "siyasi manipulyasiya" xarakteri daşdığı vurğulamışdı. İkinci faktor kimi o, özünü "İraq-Şam İslam Dövləti" adlandırılan terrorçu qruplaşmanın nəzarət etdiyi zəngin neft yataqlarından dünya bazarına üçqat ucuz neft satdığını qeyd etmişdi.

Rusiya Federasiyasının Prezidenti Vladimir Putin 2014-cü ilin noyabr ayında Çin mətbuatına verdiyi müsahibəsində neftin dünya qiymətinin aşağı düşməsinin arxasında iqtisadi səbəblərlə yanaşı, bəzən böhranlar zamanı bu mexanizmdən istifadə edən bir sıra ölkələrin siyasətinin də dayana biləcəyini bildirmişdi.

Təbii ki, Putinin burada "bir sıra ölkələr" deyərək ABŞ-ı nəzərdə tutduğu sirr deyil. Son bir ildə ABŞ-ın və onun nəzarətində olan OPEC ölkələrinin atdığı bəzi addımların analizi prosesin Amerika tərəfindən Rusiyaya qarşı yönəlik sanksiyalardan qaynaqlandığı və Rusiya iqtisadiyyatının zəiflədilməsi məqsədi güdüldüyü aydın olur.

Müasir tariximizdə dünya neft bazarında baş verən böhranlar hər zaman bu bazarda əsas oyunçu olan Neft İxracatçı Ölkələri Təşkilatının (OPEC) fəal müdaxilələri ilə müşayiət olunurdu. Bunun sonuncu nümunəsi kimi 2009-cu ili xatırlatmaq mümkündür. O dövrdə, 2008-ci ilin ortalarından 2009-cu ilin əvvəlinə qədər, neftin qiyməti 140 dollardan 40 dollara qədər enib və bunun əsas səbəbi ABŞ-da başlayan və tədricən bütün dünyaya genişlənmə iqtisadi böhran olmuşdu. Vəziyyəti tarazlaşdırmaq üçün OPEC bir neçə dəfə hasilat üzrə kvotaları azaltdı və nəticədə neftin qiyməti artmağa başladı. Lakin indiki halda neftin ucuzlaşması unikalılığı ilə müşayiət olunur, belə ki, OPEC heç bir addım atmaq niyyətində deyil.

Qeyd edək ki, dünyada hasil edilən neftin təxminən 50 faizi OPEC-in payına düşür. Belə olan halda OPEC ölkələrinin neft bazarına təsiretmə qabiliyyəti aydın görünür. Aydın ki, bu ölkələrin neftin qiymətini artırmaq və azaltmaq imkanları mövcuddur. Lakin bunun edilməməsi məqsəddi siyasətin yürüdüldüyü qənaətinə gücləndirir.

Əlbəttə, burada iqtisadi amillərin də mövcudluğunu inkar etmək mümkün deyil. Bir qədər əvvəl ABŞ Konqresi ölkənin neft istehsalının artırılması barədə qərar qəbul etdi. Nəzərə alsaq ki, dünyada hasil edilən neftin təqribən 40 faizini ABŞ idxal edirdi, bunun nə dərəcədə təsirli olduğu aydın olur. Digər tərəfdən, Qərbin İran üzərində tətbiq edilən bir sıra iqtisadi sanksiyaları dayandırmasını bəyan etməsinin özü belə bazarda neftin ucuzlaşmasına təsir göstərdi.

İndiki halda neftin ucuzlaşmasının səbəbləri 2009-cu ildəki vəziyyətdən kəskin şəkildə fərqlənir. O dövrdə bunun səbəbi dünya iqtisadiyyatında böhran, istehsalın azalması, neftə olan tələbatın azalması, inkişaf proseslərinin dayanması idisə, indiki halda bu kimi amillər ümumiyyətlə mövcud deyil. Əksinə dünyada, o cümlədən ABŞ-da iqtisadi inkişafın əlamətləri görünür. Hazırda yeganə makroiqtisadi və obyektiv səbəb kimi Çin iqtisadiyyatında problemlər və iqtisadi artım templərinin azalması göstərilə bilər. Beləliklə, başlıca səbəbləri digər tərəfdə axtarmaq məqsəduyğundur və bu səbəbləri aydınlaşdırarkən OPEC-in bütün bu proseslərində rolu aşkar görünür.

İqtisadçı ekspert Vüqar Bayramov məsələni şərh edərkən bildirib ki, neftin ucuzlaşmasının həm siyasi, həm də iqtisadi səbəbləri var: "İqtisadi səbəb odur ki, Çində və avrozonada neftə tələb azaldı. Paralel olaraq təklif artdı. Xüsusilə, Amerikada neft ixracatına tətbiq edilən qadağa ləğv edildi. Birləşmiş Ştatlar neft

idxalını kəskin azaltdı. 2008-ci ilə müqayisədə 2014-cü ildə ABŞ gündəlik neft idxalını 8 milyon barrel azaltdı. Əvəzində neft istehsalını artırdı. Mavi qazdan alınan neft daxil olmaqla, Amerikanın gündəlik istehsalı 11 milyon barelə çatıb. ABŞ faktiki olaraq dünyada ən çox neft istehsal edən ölkəyə çevrilib. Eyni zamanda idxalın strukturunu dəyişdirib. Bu gün Amerikanın aylıq istehlakı 600 milyon barreldir. Bunun 300 milyon barrelini kənardan alır, 300 milyon barrelini daxili istehsal hesabına ödəyir və idxalın strukturunda ölkələr elə qruplaşdırılıb ki, Amerika neftə görə heç bir dövlətdən asılı deyil. İdxalın strukturunu şaxələndirmək məqsədilə Amerika hətta Azərbaycandan da neft alır. Ən çox paya malik Kanada, daha sonra Səudiyyə Ərəbistanı və Meksikadır. Bu dövlətlərin Amerikanın ümumi idxalında payları 12 faizdən yüksək deyil".

İqtisadi səbəblər barədə danışırkən qeyd edək ki, dünyada enerji məsələləri üzrə tanınmış ekspert Artur Bermanın mülahizələrinə görə, dünya bazarında neftin qiymətinin aşağı düşməsi çox sadə səbəblərə bağlıdır. Birincisi, tələb azalıb, çünki uzun müddətdir ki, neftin qiyməti yüksəkdir. İkincisi, qiymət yüksək olduğu üçün təklif də artıb. Nəzərə alsaq ki, təklif edənlərin sırasına uzun fasilədən sonra neft hasilatını bərpa edən Liviya qayıdıb və buna ABŞ-ın yüngül neftini də əlavə etsək, onda mənərə tam aydınlaşır. Çox sadə bir düstür ortaya çıxır: təklif tələbi üstələdikdə bərabərdir neftin ucuzlaşmasına.

Beləliklə, burada hər iki səbəbi də qeyd edə bilərik. Lakin birincisi, əsasən siyasi, ikincisi isə, iqtisadi səbəbi vurğulamaq olar. Bu səbəblər bir-biri ilə sıx bağlıdır. Bunu tarixi müşahidələr də isbat edir.

Tarixən neftin ucuzlaşması dönmədən dərhal sonra dünya iqtisadiyyatında inkişafın sürətlənməsi prosesi müşahidə olunub. Bu həm 1980-1990-cı, həm də 2001-2002-ci illərdə belə olub. Mütəxəssislərin hesablamalarına görə, dünyada hər il 30 mlrd. barreldən çox neft istehlak edilir və beləliklə yalnız 10 dollarlıq ucuzlaşma nəticəsində istehlakçıların cibində 300 mlrd. dollarlıq vəsait qalır. Bu fonda dünyanın əksər ölkələri üçün neftin ucuzlaşması əlverişlidir. Lakin OPEC üçün bu vəziyyət qətiyyətlə əlverişli deyil. Səbəb yalnız bu olsaydı, OPEC neftin ucuzlaşmasının qarşısını almaq üçün müvafiq addımlar atardı. Lakin bu baş vermir və durumun təhlili siyasi amillərin qəbul edilməsini dikte edir.

Qeyd edək ki, 80-ci illərin ortalarında baş verən kəskin ucuzlaşma zamanı OPEC neftin bahalaşması üçün ciddi qərarlar qəbul edib. Lakin bu cəhdlər belə qiymətlərin 25-30 dollarlıq səviyyədən yuxarı qalxmasına səbəb olmayıb. Mütəxəssislərin fikrincə, buna kənar faktorlar mane olub ki, bunların sırasında dolların möhkəmlənməsi, yeni neft tədarükçüləri, tələbatın azalması və s. qeyd etmək olar. Bütün bu amillərin təsiredici olması mümkündür, lakin bəzi faktorlar "tarixin təkrarlandığını" göstərir.

Məhz 80-ci illərin ortalarında keçmiş Sovet İttifaqının iqtisadiyyatı tam olaraq dağıdılmış vəziyyətə düşmüşdü və neftin ucuzlaşması bu prosesə həlledici nöqtəni qoydu. OPEC o zaman öz maraqlarını güdərək neftin bahalaşmasını istəyirdi. Hazırkı vəziyyət 80-ci ilin ortalarındakı mənərəni çox xatırladır, sadəcə Sovet İttifaqının əvəzində indi əsas hədəf Rusiyadır.